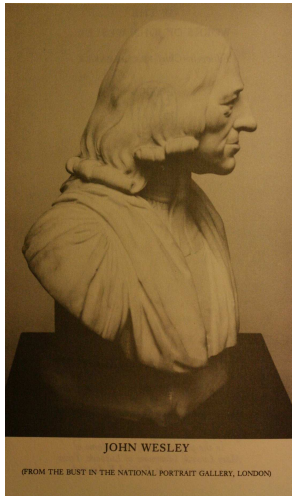

Pavel Procházka

Étika v teologickom a sociálnom myslení Johna Wesleyho

Úvod

Návštevník Londýna na ulici City Road č. 49 nájde kaplnku a pred ňou pomník z roku 1891 pripomínajúci jednu z veľkých postáv kresťanských dejín a dejín Anglicka, Johna Wesleyho (28. 6. 1703, Epworth – 2. 3. 1791, Londýn). Za kaplnkou sa nachádza jeho hrob.

Bol anglikánsky kňaz, „cestujúci kazateľ“, učiteľ na oxfordskej Lincoln College, do dejín sa zapísal ako popredná osobnosť nápravného hnutia v anglikánskej cirkvi a spoločnosti na britských ostrovoch v 18. storočí (*metodizmus*). Znalci problematiky (napr. Wood 1960; Lane 1984, Elwell 1985, Balmer 2002 a ďalší, na Slovensku P. Hanes 1998) označujú J. Wesleyho tiež ako otca evanjelikalizmu, širšieho kresťanského hnutia s dôrazom na duchovnú a mravnú transformáciu jednotlivca i celej spoločnosti (*revivalizmus*). Wesleyho úsilie po náprave cirkevných a sociálnych pomerov v anglikánskej cirkvi a spoločnosti Anglicka 18. storočia sprevádzalo jeho život i literárnu činnosť. Stal sa osobnosťou známou ďaleko za hranice metodistického hnutia, u ktorého zrodu stál. Jeho vplyv neostal obmedzený na Anglicko, ale stal sa postupne osobnosťou známou v Amerike vďaka exponentom tzv. Veľkého prebudenia v USA, ktoré prispelo k formovaniu americkej kultúry v 18. storočí (George Whitefield¹, Jonathan Edwards² a ďalší) a misiou po celom svete.

¹ 1714–1770

² 1703–1758

Postava Johna Wesleyho neupadla do zabudnutia. V rebríčku stovky najvýznamnejších Britov z roku 2002 nájdeme J. Wesleyho na 50 mieste.³

Venoval značné úsilie zakladaniu a budovaniu malých skupín ľudí (*societies, Methodists*) v Anglicku, Škótsku, Walesi a Írsku. Bol organizačne schopný. Vyhľadával a do práce povolával spolupracovníkov, študovaných teológov i vyškolených laikov, ktorí miestne skupiny pod jeho pravidelnou supervíziou viedli. Jeho zásadou bolo: Gaining knowledge is a good thing; but saving souls is a better. (Works, VIII, s. 304). Teológia (epistemológia, teória) je na prvom mieste, no spásu s jej rozmerom hic et nuc nemožno odtrhnúť od očakávanej večnosti. Takto spoločne rozvinuli silne citovo založené kresťanstvo s osobnou mravnou zodpovednosťou, učenickým princípom a kresťanským vzdelávaním medzi členmi.

Zdôrazňoval svojim spolupracovníkom, že sa majú pravidelne vzdelávať, najmä formou čítania. K spolupráci povolával „cestujúcich kazateľov“, ktorých úlohou bolo evanjelizovať a podporovať ľudí v skupinách. Kazateľom asistovali povzbudzovatelia (*exhorters*). Niektorí mali formálne teologické vzdelanie, no viacerí boli laici. Okrem Biblie a klasikov kresťanskej literatúry považoval Wesley za „najužitečnejšie“ čítanie učebníc etiky a filozofie (menovite Lockeov *An Essay Concerning Human Understanding* z roku 1690), ďalej tiež učebnice zemepisu, aritmetiky, logiky, diela Shakespeara⁴, Miliona⁵ a iných, odporúčal sledovať vtedajšie dianie ako ho sprostredkúvali noviny. Išlo mu o vieru, ktorá je informovaná a budujúca. Kresťan sa má starať rovnako dobre o blaho duše ako aj o celý svoj život v širokých súvislostiach. Tento postoj nepochybne súvisí s jeho teologickou etikou, ktorú budoval na náuke o stvorení.

Pod Wesleyho riadením metodisti sa zúčastňovali na riešení vtedajších páľčivých sociálnych otázok, vrátane väzenskej reformy a abolicionizmu – hnutia za ukončenie trhu s otrokmi a emancipáciu otrokov v západnej Európe a v Amerike. Etické vzorce preberali z teologického a sociálneho myslenia vodcu hnutia Wesleyho.

Wesley vedel pracovať so slovom, okrem kazateľskej, literárnej a organizačnej činnosti tiež prednášal na Oxfordskej univerzite. Keď písal, vyjadroval sa precízne, zrozumiteľne, didakticky, avšak nie dogmaticky. V množstve zanechaných písomností sú

³ Dostupné na internete: <http://en.wikipedia.org/wiki/100_Greatest_Britons> (2009-09-10)

⁴ 1564–1616

⁵ Hoci s ariánskym podriadením Syna Otcovi u Johna Miliona (1608–1674) nesúhlasil a neprijímal jeho heterodoxné teologické náhľady, ani nezdieľal jeho kritiku episkopalizmu, apod. Išlo mu o to, aby jeho kazatelia poznali a reflektovali súdobé myšlienkové prúdy.

odborné práce (gramatiky angličtiny, francúzštiny, latinčiny, gréčtiny, hebrejčiny, kompendium logiky), súbor kázni, komentár k všetkým 66 biblickým knihám Starého aj Nového zákona, rozsiahly denník, veľké množstvo listov, práce zaoberajúce sa otázkami viery (rozum a náboženstvo, dedičný hriech, kresťanská dokonalosť, vykúpenie, Duch Svätý a ďalšie). Značnú pozornosť venoval prácam apologetického charakteru na obranu hnutia „metodistov“ a jeho dôrazov. Svoje písomnosti sám zeditoval a prvýkrát vydal v 32 zväzkoch v Bristole v rokoch 1771-74 („Works“), tieto sa potom opakovane vydávali v rôznych edíciách v rozličnom počte zväzkov. Kompletné a neskrátené vydanie všetkých prác J. Wesleyho bolo pripravené asi osemdesiat rokov po jeho smrti G. Osbornom a vydané v 14 zväzkoch v Londýne roku 1872.

Odkazu Johna Wesleyho sa venuje súvislé bádateľské úsilie. V roku 1869 bol ešte G. Osborn⁶ schopný spočítať a abecedne usporiadať 2 254 titulov, z čoho bolo 320 životopisov. Prác pribúdalo a keď pred viac ako 35 rokmi český wesleyológ Vilém Schneeberger mapoval stav bádania, dospel k názoru, že literatúra o J. Wesleym a metodizme sa rozrástla do neprehľadných rozmerov (1973, s. 8). A bolo to práve posledných približne päťdesiat rokov, ktoré priniesli zvýšený záujem o Wesleyho. Od šesťdesiatich rokov 20. storočia postupne publikovalo množstvo autorov, z ktorých vynikli najmä diela anglických a amerických autorov Alberta Outlera, Johna Deschnera, Colina Williamsa, Arthura Skevingtona Wooda, švédskeho vedca Haralda Lindströma, nemeckých teológov Manfreda Marquardta a Waltera Kleibera, českého znalca Viléma Schneebergera a ďalších. Vyvrcholením obnoveného záujmu o Wesleyho bolo naprojektovanie a od roku 1984 postupné vydávanie nového kritického spracovania *The Works of John Wesley*, z ktorého doteraz vyšlo osemnásť zväzkov a práca pokračuje.

V oblasti bádateľských spisov, ktoré sa dotýkajú etiky vo Wesleyho teologickom a sociálnom myslení je treba zmieniť najmä dielo *The Re-Discovery of John Wesley* z roku 1935, kde George Croft Cell prvýkrát charakterizoval Wesleyho teológiu ako „originálnu a jedinečnú syntézu protestantskej etiky milosti s katolíckou etikou svätosti“. Prvý, kto sa dôkladne a informovane venoval vzťahu teológie a sociálnej činnosti u Wesleyho, bol Vilém Schneeberger v svojej dizertačnej práci podanej na Husitskej teologickej fakulte v Prahe *Theologické kořeny Wesleyova sociálního akcentu* (1973). Vyšla aj nemecky pod názvom *Theologische Wurzeln des sozialen Akzents bei John Wesley* (1974). Neskôr autor prácu

⁶ *Outlines of Wesleyan Bibliography*.

pracoval pre laického čitateľa a vydal pod názvom *Kořeny sociální činnosti Johna Wesleyho* (2003). Schneeberger si kládol otázku, či existuje priama súvislosť medzi Wesleyho teologickou zvesťou a jeho sociálnou činnosťou. Na jeho prácu nadviazal Manfred Marquardt z Reutlingen, ktorý Schneebergerovu prácu poznal a napísal monografiu *Praxis und Prinzipien der Sozialethik John Wesley's* (1977). Marquardtovi išlo o to naznačiť podstatné momenty vzájomného vzťahu medzi Wesleyho sociálnou aktivitou a sociálno-etickou teóriou na základe niekoľkých dôležitých príkladov ako aj o ich interpretáciu a kritické zhodnotenie. Táto práca je doteraz neprekonaným dielom, hojne citovaným v oblasti sociálnej etiky Johna Wesleyho. Vyšla aj anglicky (*John Wesley's Social Ethics*, 1992) a česky v preklade Viléma Schneebergera (*Praxe a zásady sociální činnosti Johna Wesleyho*, 2004). Z novšej wesleyologickej produkcie vyniká v sledovanej oblasti monografia D. Stephana Longa *John Wesley's Moral Theology* (2005).

Miesto etiky v teologickom myslení J. Wesleyho

Pod etikou rozumiem vedu o ľudskom konaní tak, ako sa vynorila v 18. storočí v osobách ako John Locke⁷ a Immanuel Kant⁸; u Wesleyho myslím na „morálnu teológiu“ v zmysle teológie Tomáša Akvinského, kde učenie, etika, spiritualita a filozofia sa nedajú ľahko rozlíšiť.

Pod teológiou rozumiem intelektuálne, rigorózne akademické úsilie a koherenciu systému myšlienok o Bohu vo vzťahu k človekovi a o ľudskú reflexiu Božej existencie⁹. Teológia je intelektuálna a zároveň praktická disciplína, ktorá nachádza svoj primárny kontext v kresťanskej cirkvi. John Wesley vyjadril svoju teológiu v kázňach a listoch. Bol špičkovým učencom svojej doby a nadovšetko si cenil spásu.¹⁰ Asi z tohto dôvodu John Wesley nezanechal po sebe nič v zmysle teologickej *summy*. Podľa Maddoxa (1984, s. 11) jeho početné teologické spisy a reflexie boli temer všetky príležitostné a smerovali k špecifickému problému v cirkvi jeho doby. To je pre nás v istom zmysle dokladom, že sa Wesley odklonil od vtedy dominujúceho teoretického modelu teologickej aktivity v prospech svojho zámeru preniesť teologické úsudky do *života a praxe* anglikánskej cirkvi a jej členov.

⁷ 1632–1704

⁸ 1724–1804

⁹ Teológia ako *fides quarens intellectum* má svoje počiatky v patristických spisoch, zásadu rozvinul na konci 11. st. Anselm. Prvú systematickú teológiu napísal Origenes (185 – 253, Περὶ ἄρχῶν), prvé označenie „teológ“ sa dostalo veľkému kazateľovi a biskupovi, kappadockemu otcovi Gregorovi z Naziansu (4. st.).

¹⁰ V pravidlách pre spolupracovníkov im odkázal v 11. bode (W VIII, s. 310): “You have nothing to do but to save souls. Therefore spend and be spent in this work. And go always, not only to those who want you, but to those who want you most.” (Pozn.: slovo *want* v starej angličtine malo význam slova *need* v modernej angličtine.)

Pri spracúvaní jeho odkazu narážame na dve osobitosti, ktoré prácu sťažujú: Po prvé, Wesley preberal množstvo podnetov od iných a dával im vlastný ráz. Ak chceme skúmať Wesleyho, v danom prípade etiku, je treba zistiť cudzie vplyvy v jeho spisoch a praktických aktivitách a oddeliť ich od jeho vlastných snáh. Po druhé, jeho teológiu nachádzame, ako už bolo spomenuté, výhradne v príležitostných spisoch (kázania, listy, traktáty, záznamy v denníku atď). V nich možno vidieť základ Wesleyho etiky, ktorá podľa Marquardta (2004, s. 112) spočíva (1) v univerzálnej Božej láske, ktorá sa bráni akémukoľvek nadrad'ovaniu nad sociálne systémy prinášajúce zlo a (2) v rozumnej situačnej analýze, ktorá dávala motiváciu praktickým krokom a návody ku konkrétnemu konaniu.

Pre Wesleyho teologické myslenie je typické to, čo pomenoval v šesťdesiatich rokoch minulého storočia americký profesor Albert Outler ako „kvadrilaterál“ - štvoruholník¹¹: Biblia, tradícia, skúsenosť a rozum. *Biblia* odhaľuje jadro kresťanskej viery, osvetľuje ju *tradícia*, oživuje osobná *skúsenosť* a potvrdzuje *rozum*. Z toho budem vychádzať v ďalšom prehľade.

Biblia ako epistemologická norma

Wesleyho epistemologickým východiskom je Biblia, ktorá odhaľuje jadro kresťanskej viery. To má zásadný vplyv aj na etiku vo Wesleyho teologickom myslení. Etika preňho je výsledkom poznania Boha. Výklad vzniku sveta a jeho usporiadanie, pôvod zla a dobra v konaní človeka sú pre neho jasne a jednoznačne zachytené v Biblii, ktorá nie je alternatívou v jeho myslení, ale pevným základom. V komentári k prvým biblickým kapitolám vo svojich *Notes on the First Book of Moses called Genesis* prijíma, vykladá a rozvíja teológiu stvorenia, *creatio ex nihilo*, stvorenie Božím slovom, je mu vysvetlením existencie známeho univerza. Na počiatku síce bol chaos, ktorý však Boh usporiadal, keďže je Bytím nekonečnej múdrosti. Podľa Wesleyho Biblia bola daná ľudstvu na to, aby zachovávala a napravovala prirodzené náboženstvo, ktoré – narušené pádom – má zakrytú schopnosť vidieť Stvoriteľa a jeho dielo. Wesley sebaisto vyhlasuje v poznámkam ku Gn 1, že Písmo dáva „uspokojivejšie a užitočnejšie poznanie pôvodu univerza než všetky zväzky napísané filozofmi“¹². Medzi filozofmi a etikmi, ktorých podľa Longa (2005, s. XVII) s určitosťou čítal, boli: Thomas

¹¹ OUTLER, Albert. *John Wesley. (A Library of Protestant Thought.)* New York : Oxford University Press, 1964.

¹² The Holy Scripture, being designed to maintain and improve natural religion, to repair the decays of it. and supply the defects of it, since the fall, lays down at first this principle of the unclouded light of nature: That this world was, in the beginning of time, created by a Being of infinite wisdom and power, who was himself before all time, and all worlds. And the first verse of the Bible gives us a surer and better, a more satisfying and useful knowledge of the origin of the universe, than all the volumes of the philosophers. (Notes Gn 1)

Hobbes¹³, John Locke¹⁴, Lord Shaftesbury¹⁵, Francis Hutcheson¹⁶, David Hume¹⁷, Nicolas Malebranche¹⁸, John Norris, Henry More a Raplh Cudworth¹⁹. Nikdy nečítal a nepoznal dielo Immanuela Kanta²⁰ ani Adama Smitha²¹.

Rozlišovať medzi dobrom a zlom a konať dobro je pre Wesleyho dôsledok rajskej skúsenosti. Človek bol z raja vyhnaný, ale schopnosť „byť ako boh v tom, že vie, čo je dobré a zlé“ (Gn 3,5) mu odobratá nebola.²² To bol, samozrejme, všeobecne kresťanský základ etiky ako môžeme vidieť aj zo slovenskej etickej spisby 18. storočia a 19. storočia napr. v prácach prof. Vasila Gluchmana²³ a prof. Dalimíra Hajka²⁴ a iných. Do „nestráženeho priestoru“ (mimo raja) ide s neľahkou úlohou rozlišovať, čo je dobré (to je pre Wesleyho poslušnosť Božích prikázaní) a čo zlé (neposlušnosť Božích prikázaní).²⁵ Keďže Wesley verí v duchovnú podstatu ľudských bytostí, duchovnú podstatu považuje za základ celej prírody, počíta s duchovnými prekážkami rozpoznávania a realizácie dobra a vytyčuje v tomto zmysle pre človeka úlohu celoživotne sa usilovať o to, čo nazýva „posvätením“ a „kresťanskou dokonalosťou“. Tento aspekt Wesleyho teológie dôkladne preskúmal Harald Lindström (1961). Wesley sa pevne držal Lutherovho presvedčenia, že ospravedlnenie či odpustenie hriechov dostáva človek z milosti od Boha a človek ostáva *simul iustus et peccator*. Súčasne však veril, že „významným koncom náboženstva je obnova našich srdc na Boží obraz, náprava úplnej straty spravodlivosti a pravej svätosti“.²⁶ Tým rozumel, že Boh odpustením človeka zároveň obdarúva schopnosťou napodobňovať Krista v jeho mravnosti, keďže Boh dáva človekovi Ducha Svätého ako silu a múdrosť. Trval na tom, že kresťan je schopný

¹³ 1588–1679

¹⁴ 1632–1704

¹⁵ Anthony Ashley Cooper, the third Earl of Shaftesbury, 1671–1713, filozof a rodinný priateľ J. Lockeja.

¹⁶ Francis Hutcheson (1694 – 1746) jeden zo škótskych osvietenecov.

¹⁷ David Hume, 1711–1776, škótsky filozof, ovplyvnený empiristami J. Lockeom a G. Berkeleym. Humeove pohľady na ľudskú motiváciu a čin sformovali jeho etickú teóriu: vnímal morálne a etické nálady, pocity ako vnútorne motivujúce alebo dávajúce dôvod k činu. Človek nemôže byť motivovaný iba rozumom, potrebuje vplyv vášne. Rozum sám o sebe nemôže byť za morálnymi činmi, je v otázkach etiky neschopný. Preto pravidlá pre morálku nemôžu byť založené na záveroch rozumu.

¹⁸ Nicolas Malebranche (1638–1715), francúzsky „kresťanský Platón“, ovplyvnený Descartesovým učením.

¹⁹ Raplh Cudworth (1617–1688), anglický filozof, zakladateľ cambridgeskej školy platonizmu. Večné idey pravdy a dobra v božskom rozume sú kritériom súdov vyslovovaných človekom i kritériom jeho činov. Predmety sú len podnetom pre poznanie, nie však jeho zdrojom. Príroda je harmonický systém uskutočnenia božských cieľov. Do tohto okruhu „cambridgeských platonikov“ patrili aj John Norris (1675–1711) a Henry More (1614–1687).

²⁰ Immanuel Kant (1724–1804), nemecký filozof z pruského Königsbergu. Mravnosť málokedy súvisí so šťastím, v podstate sa týka dodržiavania súboru povinných pravidiel.

²¹ Adam Smith (1723–1790), škótsky morálny filozof, popredná postava škótskeho osvietenstva.

²² Určité paralely a explikácie tohoto základu etiky v slovenskej etickej spisbe v 18. st. možno sledovať v knihe Vasila Gluchmana, *Etika na Slovensku*, v kapitole o Augustínovi Doležalovi (Bratislava : H&H, 2008, s. 37-54).

²³ GLUCHMAN, Vasil. *Etika na Slovensku*, Bratislava : H&H, 2008, osobitne , v kapitole o Augustínovi Doležalovi (s. 37-54).

²⁴ HAJKO, Dalimír. *Filozofické návraty a vozič. Z dejín filozofického myšlienka na Slovensku v 19. storočí.*

²⁵ 'Twas intended to teach the practical knowledge of good and evil, that is, of duty and disobedience, and it would prove the experimental knowledge of good and evil, that is, of happiness and misery. (Notes Gn 3,5)

²⁶ Sermons: "Original Sin". W VII.

určitej „dokonalosti“ (Mt 19,21) v tejto veci, čím však nerozumel kvalitu ľudského výkonu, ale zložku motivačnú, Kristovu lásku v ľudskom srdci, ktorá hľadá Božiu vôľu a dokonalým spôsobom vedie človeka pri konaní dobra.²⁷ Wesley však, vedomý si limitov človeka, súčasne trval na tom, že i ten najpokročilejší kresťan na uskutočňovanie mravných cieľov viery „stále potrebuje Krista ako svojho kňaza“²⁸.

Tradícia ako komentár z kolektívneho poznania

Wesleyho epistemologickým základom bola Biblia, avšak bol presvedčený, že jadro kresťanskej viery, tak ako je zjavené v Biblii, vysvetľuje, komentuje *tradícia*. Pod tradíciou rozumel PARADOSIS, odovzdávanie obsahov kresťanskej viery vo všeobecnej cirkvi. Obracal sa v prvom rade k tradičným cirkevným autoritám Augustínovi²⁹ a Tomášovi Akvinskému³⁰, s ktorými bol zajedno v akceptácii *metafyziky participácie*, ako ju prijali z Písma sv. (2Pt 1,4³¹), ale i z patristických prameňov (Ireneus³², *Adversus haereses*) a z platonizmu. Na základe metafyziky participácie Wesley veril v ontologickú závislosť vecí empirického sveta na spirituálnych, resp. intelektuálnych realitách a nakoniec na Bohu. Podľa Wesleyho jestvuje pre človeka možnosť participácie na večných Božích ideách a plánoch, na dobre a spásu, na večnom Slove, ale iba cestou *iluminácie*, keďže metafyzická participácia nie je človekovi vrodená; pre Wesleyho Písmo aj tradícia dosvedčujú, že je christologicky sprostredkovaná: Človek kvôli hriechu nemá prirodzenú schopnosť participácie na transcendentnom Bohu, ale dostáva ju obnovou, duchovným svetlom skrze Krista. Alebo inakšie vyjadrené, vďaka iluminácii sú ľudia schopní tie vedomosti a pravdy, ktoré majú svoj pôvod v transcendentnej realite (u Boha), prijímať do sveta, ktorý poznajú, a to za pomoci *prostriedkov milosti*. Wesley za také považoval modlitbu, čítanie a rozjímanie Písma sv., Pánovu večeru (eucharistiu), pôst a kresťanské rozhovory (W VIII, s. 322). V tomto ohľade nijako významne nevybočoval z tradície všeobecnej cirkvi ani zo svojho anglikánskeho sviatostného sveta, ktoré predpokladali metafyziku participácie.³³ Tu možno poznamenať, že

²⁷ ...holiness of heart and life; inward and outward conformity in all things to the revealed will of God; who place religion in a uniform resemblance to the great object of it; in a steady imitation of him they worship, in all his inimitable perfections; more particularly in justice, mercy and truth, or universal love filling the heart and governing the life. (Advice To The People Called Methodists.)

²⁸ A Plain Account of Christian Perfection, W. VIII, s. 45.

²⁹ Aurelius Augustinus 354-430

³⁰ Sv. Tomáš Akvinský (1224-1274), scholastik, zakl. tomizmu, metafyzika, logika, myseľ, epistemológia, politická filozofia. Päť dôkazov pre existenciu Boha, princíp dvojitého účinku.

³¹ „Tým nám daroval vzácne a veľmi veľké zaslúbenia, aby ste prostredníctvom nich mali účasť na Božej prirodzenosti, ...“

³² Ireneus zomrel r. 202.

³³ V náuke o iluminácii sa opiera o Augustína a o Tomáša Akvinského. V Augustínovej teórii iluminácie vidieť závislosť na Platonovi . „Netelesné svetlo“ pripomína Platóna (400-348) a jeho metaforu slnka (z diela *Ústava*, Podobenstvo o jaskyni, slovenčine dostupné na internete: < <http://tajomstva.org/spiritualita/podobenstvo-o-jaskyni/>>, 2009-09-10) ako viditeľného

Wesley išiel radikálne odlišnou cestou od filozofov, ktorí oddelili etiku od metafyziky (napr. I. Kant).

Etiku v teologickom myslení Wesleyho veľmi významne ovplyvnili *mystici a moralisti* Thomas à Kempis³⁴, Jeremy Taylor³⁵ a William Law³⁶.

Kempenského *De imitatione Christi* označil John Wesley za najlepšiu sumár disciplinovaného kresťanského života a knihu preložil pre svojich spolupracovníkov do angličtiny.

Z Taylorových prác si najviac cenil príručiek praktickej zbožnosti *The Rules and Exercises of Holy Living* (1650) a *The Rules and Exercises of Holy Dying* (1651) s ich inštrukciami čitateľovi, ako viesť cnostný, slušný život vzrastajúcej zbožnosti a ako sa vyhýbať pokušeniam.

Wesleyho zbožnosť a morálku najvýraznejšie ovplyvnila práca Williama Lawa³⁷ *A Serious Call To a Devout and Holy Life* (1728) - *Vážna výzva k zbožnému a svätému životu*. Tento spis označil za jeden z tých, ktoré ho doviedli „k prvému a jasnému rozhodnutiu cele sa odovzdať pre Bohu“.³⁸ Pre Lawa bolo neprijateľné, aby bol kresťan striktne zbožný pri modlitbe a súčasne nebol rovnako striktne zbožný vo svojom živote. Pýta sa, prečo nežiť v súlade s Božou vôľou rovnako, ako sa veriaci modlí v súlade s Jeho vôľou. Potom je ale nevyhnutné hľadať k Bohu a urobiť ho pravidlom a meradlom všetkých skutkov života, lebo akýkoľvek spôsob života, použitie talentov, času, peňazí, a vôbec všetko, čo nie je v súlade s Božou vôľou, čo akosi neslúži na vyvýšenie Jeho slávy, je rovnaká absurdita a zlyhanie ako modlitby, ktoré nie sú v súlade s vôľou Boha.

obrazu najvyššej reality, Dobra. Tak, ako slnečné svetlo osvetľuje predmety a vchádza do oka, aby tie predmety oko mohlo zazrieť, rovnako forma Dobra dáva myšlienkam, ideám ich pravdivosť a zmocňuje rozum, aby tú pravdu rozpoznal. Dobro (stotožnené s Bohom) je ontologický základ pravdy a epistemologický základ poznávania pravdy. Podobným spôsobom hovorí Augustín: Boh dáva všetko: umožňuje ľuďom ich existenciu, ale aj to, aby ho mohli poznávať.

³⁴ 1380–1471

³⁵ 1613–1667

³⁶ 1686 – 1761

³⁷ William Law (1686-1761), anglický spirituálny, mysticky orientovaný spisovateľ. Vedľa knihy *The Serious Call to a Devout and Holy Life* (1728), zapôsobila na Wesleyho a celé evanjelikálne prebudenie tiež kniha *A Treatise of Christian Perfection* (1726)

³⁸ V roku 1744 publikoval výňatky z tejto knihy a tým prispel k jej širokej známosti.

Skúsenosť ako vieru oživujúci faktor

Kresťanskú vieru podľa Wesleyho *oživuje* skúsenosť. O čo mu išlo? Nebol empirista tak, ako John Locke, ktorého čítal? Locke bol senzualista, vychádzal so zmyslovej skúsenosti. Wesley ale ide proti Lockeovi, pretože má na mysli niečo iné: veril v skúsenosť viery, totiž, že kto ako obnovený človek s vierou číta Bibliu, môže zažiť, to čo číta. Nedá sa preto zaradiť medzi tých, ktorí prijali senzualistický empirizmus. Možno však pripustiť, že na Wesleyho etike v teologickom myslení zanechal Lockeov empirizmus výraznú pečať.

Bol formovaný duchom náboženskej znášateľnosti (Lord Shaftesbury) v čase intolerancie. Dal veľký dôraz na osobnostnú subjektivitu (vyjadroval to pojmom *náboženstvo srdca*), ale súčasne neprestal dbať na harmóniu so sociálnym aspektom, vonkajším životom, činnosťou, s praktickým životom kresťanov. Wesley sa vrátil k životu a subjektivite, ale bol ďaleko od subjektivismu: neučil ani neveril, že osobnosť či osobná skúsenosť sú základným meradlom všetkého diania a vývoja alebo že by skutočnosť bola zobrazením podľa osobných, vnútorných predstáv a pocitov. Nevyzdvihol náboženskú skúsenosť v zmysle tendencie nakladať s náboženstvom ako so „súkromnou sférou“. Naopak, kultivoval čosi ako „Biblické osvietenstvo“, totiž vieru, že Biblia obsahuje kresťanskú filozofiu a že jej princípy postačujú na to, aby vysvetlili všetky možné prípady a praktické otázky života.³⁹

Wesley kázal, myslel a žil s biblickým textom, slovo Boha a prax mu boli nerozlučiteľné. Dá sa ľahko ukázať, že primárne treba Wesleymu rozumieť vo svetle a súvislostiach konkrétneho života. Bol pod výrazným vplyvom vtedy živého kresťanského mystického hnutia *devotio moderna*, za zakladateľa ktorého sa považuje holandský kazateľ Geert Groote⁴⁰, ktoré miešalo kresťanstvo a humanizmus a dávalo dôraz na individuálny prístup k viere (do tohto smeru sa zaraďuje aj Kempenský s jeho *De imitatione Christi*). To mu pomohlo premyslieť a šíriť žité kresťanstvo nepripútané k akademickému mysleniu, protikladné k všetkým formám kresťanstva bez záujmu o praktické posvätenie. Preňho osobná skúsenosť s Bohom v živote oživuje vieru.

³⁹ To napokon preukázal tým, že napísal rozsiahle dielo „*A Survey of the Wisdom of God in the Creation: A Compendium of Natural Philosophy*“ (1775), v ktorom sa dopodrobna zaoberá otázkami o človeku (telo, duša), o živočíchoch (zvieratá, vtáci, ryby, plazy, hmyz a iné), o rastlinách a fosíliách (rastliny, kovy, minerály a iné), o zemi, vode, ohni a meteoroch ako aj o systéme sveta, nebeských telesách a podstate prírodných telies. V tomto diele sa pri opise niektorých javov a skutočností opiera o Lockeov empirizmus.

⁴⁰ 1340–1384

Slovom, Wesley odporúčal spoznať vieru a spásu (Krista) aj osobnou, transformujúcou skúsenosťou.⁴¹ *Etické konanie* veriaceho je pre Wesleyho *conditio sine qua non*, odmietol redukovať vieru na intelektuálny súhlas s dogmami.

Rozum ako vieru stvrdzujúci faktor

Epocha pred Wesleyom a ešte čiastočne aj jeho vlastná epocha, žili z predpokladu, že Boh a dobro sú neoddeliteľné. Avšak v čase Wesleyho tento názor menili viaceré filozofické smery vychádzajúce z rozumového poznania. Nastupovala nová epocha, v ktorej začali oddeľovať Boha a dobro, doktrínu a morálku. Morálna teológia sa vzdŕaľovala od mravných diškurzov – rodila sa etika ako veda o ľudskom konaní tak, ako to prezentovali J. Locke a I. Kant v duchu európskeho osvietenstva a Descartovho⁴² racionalizmu, ktorý začína s bezprostredne danou subjektívnou skúsenosťou, hľadá posledné, základné a večné pravdy⁴³, dochádza k jedinej istote, a tá je v myslení – *cogito ergo sum*.

Wesley však neveril v poslednú úlohu rozumu, alebo že by rozum či experimentovanie mohli vystopovať Boha a duchovný svet.⁴⁴ Neverí s Descartesom, že pravda je vo vrozených ideách. Wesley vyučoval logiku na Oxfordskej univerzite, ale rozum nepovažoval za prameň poznania, bol mu nástrojom poznávania. Žil v dynamicky sa meniacej dobe,⁴⁵ ktorá prinášala nové výzvy v sociálnej oblasti, ale aj výzvy mysleniu a morálke. Tradičné autority, ktoré garantovali metafyzický svet, v Anglicku 18. storočia už nestáli tak pevne a ich presvedčovacia sila nebola samozrejماً. S rozvojom vedy si postupne ľudské svedomie žiadalo participovať na poznávaní pravdy a byť presvedčené nárokmi pravdy, či už to bolo prostredníctvom ľudského rozumu (racionalizmus vo filozofii, deizmus v kresťanstve), alebo prostredníctvom skúsenosti (J. Locke vo filozofii, J. Wesley v kresťanstve). D. S. Long (2005,

⁴¹ Wesley o takej svojej prvej skúsenosti píše v svojom denníku dňa 24. mája 1738 v zázname zo spoločenstva na Aldersgate Street v Londýne, keď čítali Lutherov predhovor k epištole Rímskym: „*About a quarter before nine, while he was describing the change which God works in the heart through faith in Christ, I felt my heart strangely warmed. I felt I did trust in Christ, Christ alone for salvation, and an assurance was given me that he had taken away my sins, even mine, and saved me from the law of sin and death.*” Ako poukazuje so svojej monografii Jason Vickers (2008, 1. a 2. kapitola), Wesley si bol vedomý, že kresťania od počiatku prežívali vieru a spásu v osobnom stretnutí. Kresťanský Boh, vyjadrený v učení o Trojici, je Bohom, s ktorým je možné mať vzťah. Skúsenosť osoby, ktorá prežila osobne a do hĺbky duchovnú transformáciu, spôsobovala nasmerovanie danej osoby na porozumenie vnímania reality v snahe úprimne nazerať na aspekty vlastnej existencie.

⁴² René Descartes, Cartesius (1596- 1650, Štokholm) francúzsky filozof, matematik, predstaviteľ racionalizmu, Hlboko ovplyvnil celú novovekú vedu.

⁴³ Boh by mohol byť ich garantom, ale to je uňho predmetom skepse.

⁴⁴ „What remains of natural philosophy, is, the doctrine concerning God and spirits. But in the tracing of this we can neither depend upon reason nor experiment. Whatsoever men know or can know concerning them, must be drawn from the oracles of God. Here therefore we are to look for no new improvements; but to stand in the good old paths : to content ourselves with what God has been pleased to reveal; with the faith once delivered to the saints.” *Natural Philosophy*, úvod, čl. 24. dostupné na internete: <http://wesley.nnu.edu/john_wesley/wesley_natural_philosophy/introduction.htm>

⁴⁵ Nedlho pred narodením Wesleyho bola založená Bank of England (1694), rozvíjal sa priemysel i poľnohospodárstvo doteraz neznámym tempom.

s. 71-73) hovorí o „matematizácii morálky“ a zastáva názor, že 18. storočie poznamenal výrazný obrat v teologickom myslení a teologickej metóde: posun od metafyziky k epistemológii, a tým aj k rozvoju tej etiky, kde rozum a myslenie zohrávajú rozhodujúcu úlohu. V morálke sa začalo slovo „dobré“ nahrádzať slovom „správne“, v etickom myslení posun od metafyziky smerom k etike, smerom k vedeckosti.

Wesleyho vzťah k vede je špecifický. Na jednej strane výsledky vedy prakticky využíval, na druhej strane vedu prijímal s rozpakmi a podozrievaním. Wesley s pochopením využíval vtedy dostupnú technológiu, sám napr. experimentoval s využitím elektrických šokov na liečenie chorôb.⁴⁶ Ale o tom, že neprijal rozum v zmysle Descartesovho racionalizmu svedčí napr. jeho nepriateľstvo k matematike.⁴⁷ Môžeme nájsť súvisiace vplyvy na tento postoj (pietistický antiintelektualizmus, odpor k premárneniu času typický pre W. Lawa, a iné), ale treba vidieť, že práve pre oblasť etického zmysľovania Wesley *nechcel pripustiť, aby rozum, myslenie a vedecké poznanie sa stali základom mravnosti*. Uplatnili sa tu obavy z vytlačania Boha vedou.

Z naznačeného vyplýva, prečo sa Wesley staval proti presadzujúcim sa myšlienkam Jean-Jacquesa Rousseaua⁴⁸ (sloboda, rovnosť všetkých ľudí, spravodlivý štát), François-Marie Aroueta Voltaira⁴⁹ (poznatie transcendentného nie je možné) a Davida Humea (poznatie treba odvodiť zo zmyslovej skúsenosti) ako aj proti módnemu anglickému deistickému racionalizmu v náboženstve (Boh je neživý princíp, nezasahuje do vývinu sveta, riadia ho vlastné zákony), hoci sa všetci usilovali o ľudskosť, čnosť a morálku⁵⁰, nechal sa inšpirovať iba určitými prvkami, napr. mu bol sympatický a v praxi uplatňoval dôraz na úlohu citov a praktickosť jednanja v etike podobne ako D. Hume.

⁴⁶ V roku 1760 publikoval *The Desideratum: Or, Electricity made Plain and Useful by a Lover of Mankind and of Common Sense*, ktorá je založená na skúsenostiach s liečením elektrinou na bezplatných ošetrovňách pre chudobných, ktoré založil v Bristole a Londýne asi o desať rokov skôr.

⁴⁷ So I am convinced, from many experiments, I could not study, to any degree of perfection, either mathematics, arithmetic, or algebra, without being a Deist, if not an Atheist. Sermon 50, „The Use of Money“, § I.2, W II, s. 270.

⁴⁸ Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) francúzsky filozof obdobia osvietenstva, ktorý kritizoval racionalizmus a proti preceňovaniu moci rozumu osvietencami požadoval, aby sa nezanedbávala kultúra citu.

⁴⁹ Voltaire, vlastným menom, François-Marie Arouet (1694–1778) francúzsky filozof a osvietenský spisovateľ. Poznatie transcendentného považoval za nemožné, zameraný proti cirkvi. Vyzdvihoval hodnotu kultúry a vývin svetových dejín, človeka za pokrok a vzdelanie. Prvý použil pojem „filozofia dejín“.

⁵⁰ „But call it *humanity, virtue, morality*, or what you please, it is neither better nor worse than Atheism.“ W VII s. 271.

Wesleyho etika ako realizácia teológie v spoločnosti

Keď chceme pochopiť sociálne myslenie Wesleyho, je treba podľa Schneebergera (1973) i Marquardta (1977) a ďalších wesleyologov zapodievať sa jeho jednotlivými aktivitami. To si tu môžeme iba naznačiť.

John Wesley bol mužom, ktorý sa neustále pohyboval medzi ľuďmi prakticky po celom Anglicku, Walese, Škótsku a Írsku, určitý čas strávil v Amerike a cestoval za pietistami do Herrnhutu a Marienborgu v dnešnom Nemecku. Odhaduje sa, že pri evanjelizačnej a sociálnej práci v Anglicku precestoval za život asi 250 000 míľ, pešo alebo na koni, a kázal viac ako 40 000 krát. Pritom mal otvorené oči pre ľudskú biedu a sociálnu nespravodlivosť. On a jeho „metodisti“ stáli v popredí vecí, ktoré sa týkali sociálnej spravodlivosti v ich spoločnosti, ako napr. väzenskej reformy a abolitionistického hnutia za ukončenie obchodu s otrokmi a ich emancipáciu v Európe a Amerike. V každodennej práci sa Wesley a jeho Spojené spoločnosti zapodievali charitou a inou sociálnou činnosťou, ako bolo najmä zakladanie škôl pre chudobné, zanedbané deti, prevádzkovanie bezplatných ošetrovní pre chudobných, pomoc uväzneným, návštevy chudobincov, pomoc v chudobných rodinách. Sociálna činnosť ako reakcia na sociálne potreby bola pre Wesleyho neoddeliteľnou súčasťou viery, teda veriaci má predpoklady, aby rozpoznal nutnosť a zmysel mravného konania a vyvodil zodpovedajúce dôsledky. Navrhol systém teologických postojov, ktoré boli založené na učení o posväcovaní srdca a života, ktoré nazval Christian perfection – čo sa spravidla prekladá ako „kresťanská dokonalosť“ no výstižnejší preklad podľa toho, čo tým mienil, by asi bol „kresťanovo zdokonaľovanie sa“. Pripomína to „náladu“ v osvietenstve stále sa zdokonaľovať.

Program *kresťanovho zdokonaľovania sa* je podľa Wesleyho v tom, že má svoju myseľ orientovanú na Ježiša Krista ako Božieho prostredníka, dáva mu smer a silu rozoznať konať dobro. Je povolán aj zmocňovaný realizovať božský a humánny príkaz milovať Boha a blížneho celým srdcom takou mierou, ako má rád sám seba.⁵¹ Nejde len o to, aby sa „páčil Bohu“, ale aj o to, aby sa v skutkoch „podobal Božiemu obrazu“ - aby bol „naplňovaný Božou dokonalosťou“, aby bol zároveň krásny i dobrý. Pripomína to *kalokagatiu*⁵² – antický ideál harmonického súladu a vyváženosti fyzickej a duševnej stránky človeka. Neveril však,

⁵¹ WESLEY, J. *A Plain Account of Christian Perfection*, W. VIII, s. 109.

⁵² Kalokagatia (gr. *καλοκαγαθία*, **καλός** - fyzicky krásny καὶ **ἀγαθός** – a dobrý v mravnom zmysle), ideál antických Grékov, harmonický súlad a vyváženosť fyzickej a duševnej stránky človeka

ani nehlásal, že kresťan môže byť dokonalý v zmysle dokonalosti telesného zdravia alebo nemožnosti pomýliť sa v úsudku, mravoch a podobne. Takisto neznamená, že napravený, zdokonalený človek už nepotrebuje hľadať odpustenie u Boha a blížnych, ako by neporušoval Božiu vôľu; k porušovaniu môže dochádzať u človeka na ceste dokonalosti aj nedobrovoľne. Stále sa potrebuje modliť, lebo kresťanská dokonalosť nie je zárukou jeho spásy, ale *vedie ho cestou spásy* (prekonanie smrti a nezmyselnosti života): ide nie len o spásu vlastnú, ale neoddeliteľne *aj spásu druhých*, vnímanú tak eschatologicky (večný život) ako aj aktuálne v zmysle záchrany človeka pred silami zla, zmaru, a získania sily ku konaní dobra v živote. Alebo vyjadrené inakšie, kresťanské zdokonaľovanie sa nevedie k neschopnosti konať zlo (hrešiť), ale skôr k tomu, že si človek volí možnosť nekonať zlo (hriech). Wesleyho koncept kresťanovho zdokonaľovania sa ponúka zmenu života, slobodu od vedomého rebelovania proti Bohu a človeku, neakceptovanie ega (nečistých zámerov) a hybris (ducha drzosti, násilia, svojvôle, nezodpovednej pýchy, arogancie a nemravného správania sa).

Človek vo Wesleyho teologickom myslení koná dobro v partnerskom spoločenstve s Bohom. Človek potrebuje blížneho, bez neho by kresťanstvo nebolo kresťanstvom. Vraví, že „kresťanstvo je svojou podstatou sociálne náboženstvo“ (W V, s. 296). Podľa Schneebergera (1973, s. 80) tu mieri proti náboženskému individualizmu, s ktorým sa stretával u mystikov a ktorý považoval za únik od reálneho poslania kresťana. K realizácii dobra v zmysle kritérií Ježišovho Kázania na hore, najmä jeho blahoslavenstiev, potrebujeme druhého človeka.

Wesleyho sociálne myslenie rastie z teologického myslenia a stalo sa prínosom pre jeho dobu. Existuje aj názor Elie Halévyho⁵³ (A History of the English People in 1815), že britský evanjelikalizmus s Wesleyom a metodizmom sa zaslúžili o to, že bolo Anglicko ochránené pred podobnou revolúciou ako vo Francúzsku v rokoch 1789–1799.⁵⁴

Wesley v oblasti sociálnej etiky vychádzal zo všeobecne kresťanského, biblického dôrazu na vieru a lásku, resp. na vieru, ktorá je činná skrze lásku (Jk 2). Schneeberger a potom aj Marquardt však poukázali na to, že nové bolo kladenie sociálnych akcentov v čase, keď ich bolo treba.

⁵³ Élie Halévy (1870–1937), francúzsky filozof a historik, písal o Britskom utilitarizme a dejinách Anglicka.

⁵⁴ Obhajoba Halévyho tézy napr. IZZKIN, E. T.: <http://www.jstor.org/pss/3165098> (2009-09-10), u nás HANES, P. 1998, s. 342.

Záver

Wesleyho etiku nemožno oddeliť od jeho konceptu *spásy*. Morálna sloboda a zodpovednosť, morálna voľba, čin, svedomie v teologickom aj sociálnom myslení Johna Wesleyho sú spojené s praxou viery a s individuálnym človekom. Wesleyho sociálna etika je rozšírením etiky aplikovanej na jednotlivcov v komplexe ich potrieb. Aktívna kritika sociálneho zla vo vtedajšom Anglicku 18. storočia je založená na teologickej premise Božej spásnej lásky, ktorá umiestňuje každého kresťana pod záväzok. Wesleyho etika je založená na vnútornej skúsenosti viery a vonkajšom praktizovaní spravodlivosti, milosti a pravdy.

Wesley bol presvedčený, že morálka, dobro, spravodlivosť, i pravda, ktoré existujú bez kresťanstva a viery majú svoju hodnotu, pretože Boh rešpektuje „dobrotu srdca“, ale etiku bez Boha, teda „bez viery činnejšou láskou“ sa obával prijať, keďže taká - podľa jeho presvedčenia - neberie do úvahy univerzálny nárok Boha na celé stvorenie včítane ľudí.⁵⁵

Wesleyho pohľady a praktiky sú do istej miery inšpirujúce aj dnes, podľa môjho názoru v troch aspektoch: (1) Wesley trval na dôležitosti každej jednotlivkej osoby, pretože bola stvorená na Boží obraz a je niekým, za koho Kristus zomrel, čo je ideálne východisko pre sociálnu starostlivosť. (2) Pre kresťanov môže byť inšpirujúci tiež v tom, že na riešenie úlohy sociálnych zmien nazerá vnútra veriacej komunity, skrze ktorú očakával riešenie skôr ako prostredníctvom zmien v sociálnych štruktúrach. (3) Inšpirujúce je aj Wesleyho použitie rozumu a empirického svedectva pri analýze zdrojov sociálnych problémov. Túžba robiť dobre ľuďom neznamena iba výzvu dobro realizovať. Je potrebná analýza problému a potom realizovať navrhnuté riešenia.

⁵⁵ Sermons: „*On Living Without God*,“ 14–15 (W VII, 353–54).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

k štúdiu problematiky etiky v teologickom a sociálnom myslení Johna Wesleyho

PRAMENE

WESLEY JOHN. 1984a. *The Works. Complete and Unabridged.* (Reprinted from the 1872 edition issued by Wesleyan Methodist Book Room, London.) Michigan : Baker Book House, 1984. ISBN 0-8010-9616-2 [Zväzky I až XIV.] *K tomuto prameňu odkazujem písmenom W.*

WESLEY JOHN. 1984b. *The Works.* Edited by Albert C. Outler. Prvý zväzok vydaný Nashville : Abingdon Press, 1984. ISBN 0-687-46210-x

VYBRANÉ CUDZOJAZYČNÉ MONOGRAFIE A ČLÁNKY

BALMER, Randal. 2002. *Encyklopedia of Evangelism.* London : Westminster John Knox Press, 2002. ISBN 0-664-22409-1

BURTNER, Robert W. – CHILES, Robert E. (eds.) 1954. *A Compend of Wesley's Theology.* New York : Abingdon Press, 1954.

CARTER, Henry. 1951. *The Methodist Heritage.* London : The Epworth Press, 1951.

CELL, Georg Croft. 1935. *The Re-Discovery of John Wesley.* New York : H. Holt and Company, 1935.

COLLINS, Kenneth J. 2000. John Wesley's Critical Appropriation of tradition in His Practical Theology. In: *Wesleyan Theological Journal.* Volume 35, Number 2, Fall 2000. ISSN-0092-4245. S. 69-90.

ELWELL, Walter A. 1985. *Evangelical Dictionary of Theology.* Grand Rapids : Baker Book House, 1985. ISBN 0-8010-3413-2

GRIDER, Kenneth J. 1982. The Nature of Wesleyan Theology. In: *Wesleyan Theological Journal.* Volume 17, Number 2, Fall 1990. ISSN-0092-4245. S. 43-57.

GUNTER, Steven W. a kol. 1997. *Wesley and the Quadrilateral. Renewing the Conversation.* Nashville : Abingdon Press, 1997. ISBN 0-687-06055-9

JONES, Scott J. 2002. *United Methodist Doctrine. The Extreme Center.* Nashville : Abingdon Press, 2002. ISBN 0-687-03485-X

KEEFER, Luke L. 1990. John Wesley, the Methodists and Social Reform in England. In: *Wesleyan Theological Journal.* Volume 25, Number 1, Spring 1990. ISSN-0092-4245. S. 7-20.

LANE, Tony. 1984. *The Lion Concise Book of Christian Thought*. Oxford : Lion Publishing, 1984. ISBN 0-8564-8505-5

LINDSTRÖM, Harald. 1961. *Wesley und die Heiligung*. Frankfurt am Main : AnkerVerlag, 1961.

LONG, Stephen D. 2005. *John Wesley's Moral Theology. The Quest for God and Goodness*. Nashville : Kingswood Books, 2005. ISBN 0-687-34354-2

MADDOX, Randy L. 1984. Responsible Grace: The Systematic Perspective of Wesleyan Theology. In: *Wesleyan Theological Journal*. Volume 16, Number 2, Fall 1984. ISSN-0092-4245. S. 7-22.

MARQUARDT, Manfred KLEIBER Walter. 1993. *Gelebte Gnade. Grundriß einer Theologie der Evangelisch-methodistischen Kirche*. Stuttgart : Christliches Verlagshaus, 1993. ISBN 3-7675-9497-8

MARQUARDT, Manfred. 1977. *Praxis und Prinzipien der Socioethik John Wesleys*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1977.

MOTT, Stephen C. 1982. *Biblical Ethics and Social Change*. New York / Oxford : Oxford University Press, 1982. ISBN 0-19-502947-X

OSBORN, George. 1869. *Outlines of Wesleyan bibliography. A Record of Methodist Literature From the Beginning. In Two Parts: The First Containing the Publications of John and Charles Wesley, Arranged in Order of Time; the Second Those of Methodist Preachers, Alphabetically Arranged*. London : Wesleyan Conference Office, 1869.

OUTLER, Albert. 1964. *John Wesley*. New York : Oxford University Press, 1964.

Social Principles of the United Methodist Church 2005-2008 with official text, topical index, teaching exercises plus Social Creed. Washington : UMC, 2004.

TRILLHAAS, Wolfgang. 1965. *Ethik*. Berlin : Verlag Alfred Töpelmann, 1965.

VICKERS, Jason E. *Invocation and Assent: Making and Remaking of Trinitarian Theology*. Michigan : Grand Rapids, 2008. ISBN 978-0-8028-6269-3

WOOD, Laurence W. 1975. Wesley's Epistemology. In: *Wesleyan Theological Journal*. Volume 10, Spring 1975. S. 48-59.

WOOD, Skevington A. 1960. *The Inextinguishable Blaze: Spiritual Renewal and Advance in the Eighteenth Century*. London : Paternoster Press, 1960.

VÝZNAMNEJŠIE DIELA K ŠTÚDIU JOHNA WESLEYHO DOSTUPNÉ V ČEŠTINE A SLOVENČINE

BROSE, Martin E. *Charles Wesley, zpěvák metodismu*. Praha : ECM, 2002.

- DAVIES, W.R. *Křest Duchem a duchovní dary v raném metodismu*. Praha : ECM, 2000.
- DENGLEROVÁ, S. *Susanna Wesleyová - služebnice Boží*. Praha : ECM, 2004.
- Deník Johna Wesleye*. Praha : ECM, 1971.
- HANES, Pavel. 1998. *Dejiny kresťanstva*. Banská Bystrica : TRIAN s.r.o., 1998.
- LEAN, Garth. *John Wesley – svědek Boží moci*, Praha : Návrat domů, 2000.
- MARQUARDT, Manfred. *Praxe a zásady sociální činnosti Johna Wesleyho*. Praha : ECM, 2004.
- Metodismus v rodině církví*. Sborník. Praha : ECM, 2002.
- PROCHÁZKA, Pavel. *Duchovní zkušenost' a komunikácia evanjelia: príspevok k skúmaniu Johna Wesleyho*. Banská Bystrica : UMB, 1999.
- PROCHÁZKA, Pavel. Duchovní zkušenost' a duchovní rast. In: *Zborník z konferencie Evanjelikálnej teológie s medzinárodnou účasťou*. Banská Bystrica : KETM, 1997. s. 51-61.
- PROCHÁZKA, Pavel. 2000. Sociálny dosah zvestovania. In: *Sociálny rozmer teológie na prahu nového tisícročia*. Banská Bystrica: ZEC vo vyd. TRIAN s.r.o., 2000, s. 37-43.
- PROCHÁZKA, Pavel. Svätosť srdca a života. John Wesley (1703 Epworth – 1791 Londýn). In: *Slovo a život*, 6/2003 – roč. XX , s. 135-136.
- PROCHÁZKA, Pavel. *Teologické princípy v cirkevnej edukácii*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2002.
- PROCHÁZKA, Pavel. Wesleyánský kvadrilateral – Bible, tradice, zkušenost, rozum – jako východisko pro teologická a etická stanoviska církve. In: *Evanjelikálny teologický časopis*, 2008, č. 2, s. 5-15.
- PROCHÁZKA, Pavel. 210 rokov od smrti zakladateľa metodizmu Johna Wesleyho. In: *Slovo a život*. 2001, roč. XVIII, č.3, s. 62-64.
- REIMERS, H. J. *John Wesley a modlitba*. Praha : ECM, 2001.
- SCHNEEBERGER, Vilém. *Metodismus v Československu (1918 – 1992)*. Praha : ECM, 2003.
- SCHNEEBERGER, Vilém. *Všetchno podle řádu; struktura metodistického probuzení*. Praha : ECM, 2000
- SCHNEEBERGER, Vilém. 1973. *Theologické kořeny Wesleyova sociálního akcentu*. Praha : Evangelická církev metodistická, 1973.
- SCHNEEBERGER, Vilém. 2003. *Kořeny sociální činnosti Johna Wesleyho (Nástin zvěstných důrazů)*. Praha : Evangelická církev metodistická, 2003.
- SOMMER, Ernst J. W. *Křesťanská zkušenost v metodismu*. Praha : ECM, 2001.
- WESLEY John. *Cesta k Bohu, devět promluv*. Praha : ECM, 1991.
- WESLEY John. *Cesta s Bohem, jedenáct promluv*. Praha : ECM, 1995.
- WESLEY John. *Charakteristické znaky metodisty*. Praha : ECM, 2002.
- WESLEY John. *Kázání našeho Pána na hoře, třináct výkladů na Mt 5 – 7*. Praha : ECM, 1988.
- WESLEY John. *Křesťanská dokonalost*. Praha : ECM, 1998.

WESLEY John. *Standardní kázání..* Praha : ECM, 2005.

WITHROW, W. H. *Průkopníci metodismu.* Praha : ECM, 2001.

ŽÁK Vladislav A. *Kapitolky ze života metodismu,* Praha : ECM, 1992.